

HORIA C. MATEI
SILVIU NEGUȚ • ION NICOLAE

ENCICLOPEDIA STATELOR LUMII

Ediția a XVI-a



Editura MERONIA

CUPRINS

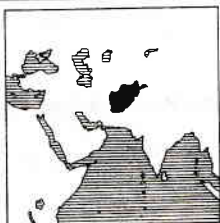
<i>Cuvânt-înainte</i>	9	Burkina Faso	110
<i>Lista abrevierilor și siglelor</i>	11	Burundi	112
 STATELE INDEPENDENTE			
Afghanistan	15	Cabo Verde, Republica ~	116
Africa de Sud, Republica ~	20	Cambodgia	118
Albania	25	Camerun	122
Algeria	28	Canada	125
Andorra	32	Cehia	131
Angola	34	Centrafricană, Republica ~	136
Antigua și Barbuda	37	Chile	138
Arabia Saudită	39	China	142
Argentina	43	Ciad	152
Armenia	47	Cipru	155
Australia	51	Columbia	159
Austria	56	Comore	163
Azerbaidjan	60	Congo, Republica ~	165
		Congo, Republica Democratică ~	168
Bahamas	64	Coreea	172
Bahrain	67	Coreea, Republica ~	174
Bangladesh	69	Coreeană, R.P.D. ~	177
Barbados	72	Costa Rica	180
Belarus	74	Côte d'Ivoire	183
Belgia	78	Croația	186
Belize	82	Cuba	190
Benin	84		
Bhutan	86	Danemarca	195
Bolivia	88	Djibouti	199
Bosnia și Herțegovina	92	Dominica	201
Botswana	96	Dominicană, Republica ~	203
Brazilia	99		
Brunel	103	Ecuador	206
Bulgaria	105	Egipt	209
		El Salvador	214
		Elveția	217

Emiratele Arabe Unite	222	Lesotho	390
Eritrea	225	Letonia	393
Estonia	228	Liban	397
Etiopia	232	Liberia	400
		Libia	404
Fiji	237	Liechtenstein	408
Filipine	240	Lituania	410
Finlanda	244	Luxemburg	415
Franța	248		
		Macedonia de Nord	418
Gabon	257	Madagascar	422
Gambia	258	Malawi	425
Georgia	261	Malaysia	428
Germania	265	Maldives	432
Ghana	273	Mali	435
Grecia	276	Malta	438
Grenada	281	Marea Britanie	440
Guatemala	283	Maroc	447
Guineeă	286	Marshall, Insulele ~	451
Guineeă-Bissau	290	Mauritania	454
Guineeă Ecuatorială	292	Mauritius	457
Guyana	295	Mexic	460
		Micronezia	465
Haiti	298	Moldova, Republica ~	468
Honduras	302	Monaco	473
		Mongolia	475
India	306	Mozambic	479
Indonezia	312	Muntenegru	482
Iordania	318	Myanmar	487
Irak	322		
Iran	328	Namibia	491
Irlanda	334	Nauru	494
Islanda	338	Nepal	496
Israel	341	Nicaragua	500
Italia	348	Niger	504
		Nigeria	507
Jamaica	355	Norvegia	511
Japonia	358	Noua Zeelandă	515
Kazahstan	366	Olanda	520
Kârgâzstan	370	Oman	525
Kenya	373		
Kiribati	377	Pakistan	528
Kosovo	380	Palau	533
Kuwait	384	Panamă	536
		Papua Noua Guinee	539
Laos	387	Paraguay	543

Peru	547	Uganda	724
Polonia	551	Ungaria	728
Portugalia	557	Uruguay	733
		Uzbekistan	737
Qatar	562		
		Vanuatu	742
România	565	Vatican	745
Rusia	576	Venezuela	748
Rwanda	586	Vietnam	753
Saint Kitts și Nevis	590	Yemen	759
Saint Lucia	592		
Saint Vincent și Grenadinele	594	Zambia	764
Samoa	596	Zimbabwe	767
San Marino	599		
São Tomé și Príncipe	601		
Senegal	603	TERITORII DEPENDENTE	
Serbia	606	ȘI CU STATUT SPECIAL	773
Seychelles	613		
Sierra Leone	615	STATISTICI MONDIALE	785
Singapore	617		
Siria	620	Statele lumii în ordinea:	
Slovacia	625	mărimii suprafeței.....	787
Slovenia	629	mărimii populației.....	788
Solomon, Insulele ~	633	Produsului Intern Brut total.....	789
Somalia	636	Produsului Intern Brut pe	
Spania	639	locuitor.....	791
Sri Lanka	645	Produsului Intern Brut total	
Statele Unite ale Americii	649	nominal.....	792
Sudan	659	Produsului Intern Brut	
Sudanul de Sud.....	663	nominal pe locuitor	794
Suedia	666	indicelui dezvoltării umane	795
Suriname	670	indicelui de percepție	
Swaziland / Eswatini.....	673	a corupției.....	797
		numărului de turiști și	
Tadjikistan	676	vizitatori străini.....	798
Tanzania	680	încasărilor din turism.....	799
Thailanda	684	STATISTICI ECONOMICE	801
Timorul de Est	688	Harta politică a lumii (Data	
Togo	692	proclamații suveranității)	813
Tonga	694	Forma organizării statale.....	816
Trinidad și Tobago	697	Statele membre ale ONU.....	819
Tunisia	700	Relațiile diplomatice	
Turcia	705	ale României	821
Turkmenistan	712		
Tuvalu	715	EVENIMENTE ISTORICE	
		RECENTE	827
Ucraina	718		

A

AFGHANISTAN



Nume oficial: Republica Islamică Afghanistan (Jomhūrī-ye Eslāmī-ye Afghanistan – în dari; Da Afghānestān Eslāmī Jamhūriyat – în pašto) • **Situare:** în partea central-sudică a Asiei • **Vecini:** Turkmenistan, Uzbekistan, Tadjikistan, China, India, Pakistan, Iran • **Suprafață:** 652 225 km² • **Populație:** 36 643 815 loc. (2020) (estimări oficiale – 32,2 mil. loc.) • **Densitate:** 56,2 loc./km² • **Populație urbană:** 27,6% • **Capitală:** Kābul • **Formă de stat:** republică islamică prezidențială • **Diviziuni administrative:** 34 provincii/ *velayat* • **Sărbătoare națională:** 19 august (ziua independenței) • **Limbi oficiale:** pašto/ afghana și dari/persana • **Culte:** islamism 99,7% (sunniți 84,7%, šiiti 15%) • **Alfabetizare:** 38,2% • **Acces la Internet** (la 1 000 loc.): 106 • **Monedă:** 1 Afghani Nou = 100 Puls • **PIB** (mil. \$): 69 450 • **PIB/loc.** (\$) : 2 000 • **Comerț exterior** (mil. \$): **import** – 7 406,6; **export** – 764,7 • **Datorie externă totală** (mil. \$): 2 840.

CAPITALA. Kābul, oraș situat în E țării, la c. 1 800 m alt., într-o depr. drenată de râul Kābul și dominată de munții Asmai și Sherdawaza; 3 812 241 loc. (2016) (1929: 100 000; 1962: 226 000); aglomerația urbană – 4 114 000 loc. (2019). ♦ Ridicat pe locul unei așezări din milen. 2 î.Hr., orașul devine o metropolă a Regatului Greco-Bactrian (sec. 2 î.Hr.), apoi a Imp.

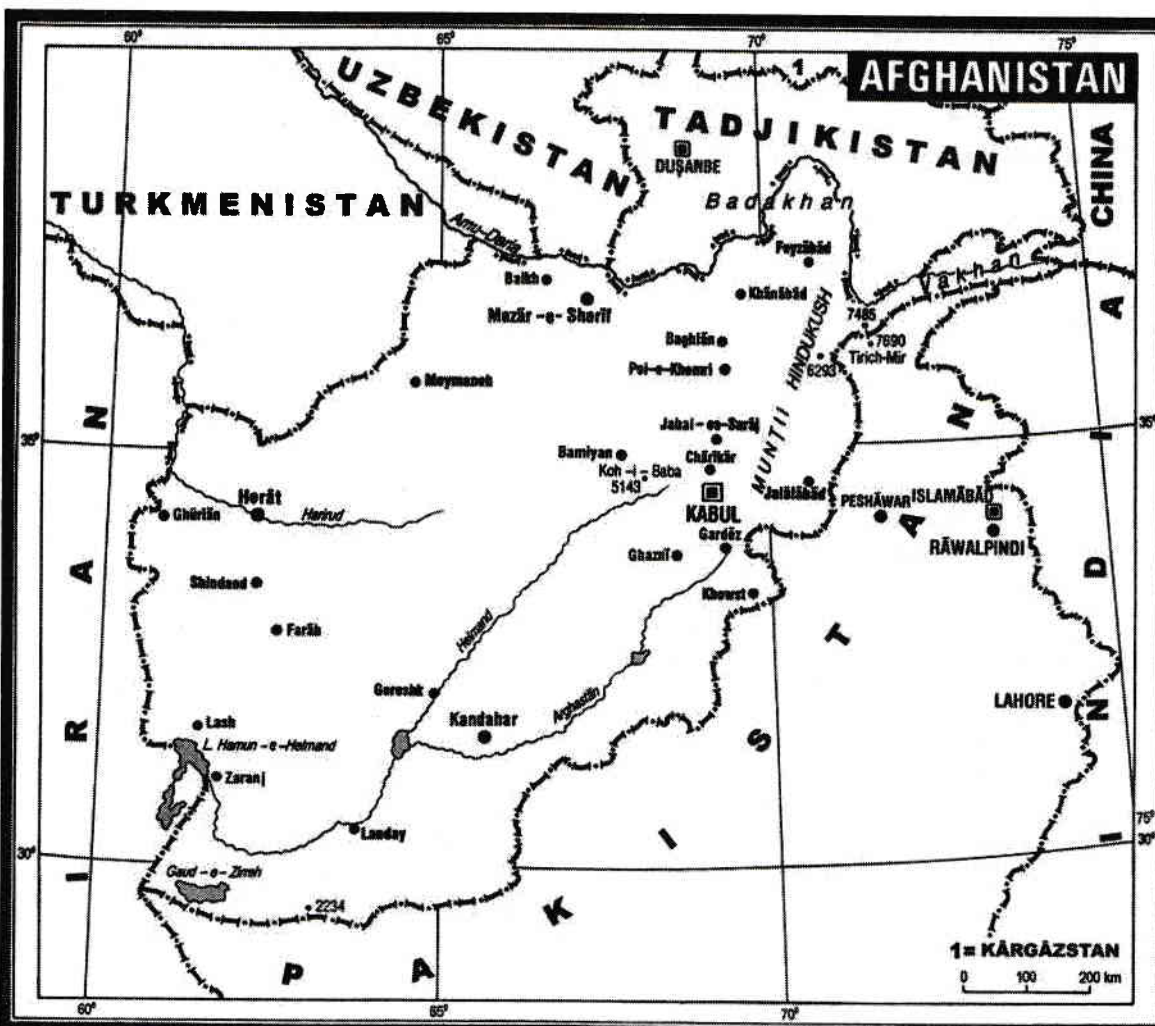
Kușanilor. Ocupat de arabi și islamizat, suferă de pe urma invaziilor mongole (sec. 13–14 d.Hr.), dar renaște, cunoscând o primă epocă de înflorire în timpul domniei lui Babur Zahir Ed-Din (1483–1530), care face din K. capitala Imp. Marilor Moguli. Timur Șah Durrani mută, în 1775, capitala statului afghan independent, întemeiat de predecesorul său Ahmad Șah Durrani, de la Kandahar la K. În timpul intervenției URSS în A. (1979–89), K. este centrul guvernului comunist prosovietic, pentru ca, după proclamarea republicii islamice și reizbucnirea războiului civil între grupările mujahedine, orașul să sufere importante distrugerii în timpul luptelor date pentru stăpânirea sa. După retragerea trupelor sovietice (1989) și proclamarea republicii islamice (1992) luptele dintre grupările mujahedine reizbucnesc și se soldează cu instaurarea, patru ani mai târziu, a regimului islamic fundamentalist al talibanilor la K. 70% din oraș este distrus, peste jumătate de mil. de loc. părăsind Capitala. Din anii 2005–2007 atentatele insurgenților talibani afectează tot mai mult viața Capitalei. ♦ Cel mai important centru ec. al țării, cu ind. relativ diversificată (mașini agr., utilaje pentru ind. zahărului și a cimentului, materiale de constr., prod. textile, materiale plastice, pielărie ș.a.), K. este un cunoscut punct internațional al comercializării pielicelelor karakul. Aeroport internațional Hamid Karzai. Nod de convergență a principalelor căi de comunicație. Legătura rutieră modernă cu reg. din N include și tunelul Salang (lung de 2 675 m), aflat la 3 363 m alt. Dezvoltarea ec. și urbanistică, afectată între 1979–2001 de conflictul armat intern, a fost reluată în ultimul deceniu, emblematică fiind dezvoltarea părții nordice cunoscute drept Kābul City New. ♦ În K. se află cele mai importante instituții cultural-științifice ale A.: Academia Afghană de Științe/ Pašto Tolana (f. 1979), două universități (Universitatea din K., f. 1932, cea mai mare din țară, și Universitatea de Studii Islamice, f. 1988) și 7 colegii, 6 institute de cercetare (Centrul Internațional pentru Studii Pašto ș.a.), 6 biblioteci (cea mai mare fiind Biblioteca

Universității din K., f. 1931), Muzeul Național ș.a.

♦ **Monumente:** palatul Chehel Sotun, Parcul istoric Bagh-e Babur cu mausoleul lui Babur Zahir Ed-Din (sec. 16), cea mai veche moschee – Pul-i Khisti (sec. 18), sediul Parlamentului (Dār al-Amān), Minar-i-Istaqlal (Coloana Independenței, 1919), clădirea Muzeului Național (f. 1879), City Star Wedding Hall ș.a.

NATURA. Țară lipsită de acces direct la Oc. Planetar, A. are un relief predominant muntos alcătuit din masivele și lanțurile sistemului Hindu Kush, ale cărui alt. cresc de la V la E, culminând la 7 492 m în vf. Noshak la granița cu Pakistanul. În partea central-estică se află podișul înalt Ghazni-Kandahar (alt. 2 000 m). În N, se desfășoară câmpia înaltă, piemontană, a fl. Amu Darya/Piandž, fluviu ce formează granița cu Tadjikistan,

Uzbekistan și, parțial, cu Turkmenistan. O altă reg. mai joasă este alcătuită din câmpiile nisipoase-pietroase Dasht-e-Margow și Rigestān (în SV), spațiu arid, deșertic în mare parte (precipitații sub 100 mm/an). Singura reg. cu precipitații mai importante (500 mm/an) este cea montană, cu unele influențe ale musonului indian în E-SE, care favorizează dezvoltarea vegetației forestiere. ♦ Pe ansamblu, clima este continentală (cu ierni foarte reci și veri toride), cu nuanțe de ariditate extremă în SV. ♦ Rețeaua hidrografică include câteva fluvii importante: Amu Darya/ Piandž (1 250 km pe terit. A.), Helmand/Hilmend (1 188 km), Murghab, Kābul (afluent al Indusului). ♦ Vegetație predominant ierboasă, discontinuă în SV. Pădurile ocupă numai 3% din supr. A. (în munții din partea central-estică), fiind formate din pin, ienupăr,



deodar (cedru de Himalaya) ș.a. Fauna, variată, include muflonul, arharul, leopardul, gazela, capra ibex, yakul ș.a. Există 2 P.N. – Band-i-Amir (f. 2009) și Wakhan (f. 2014) – și mai multe R.N.

POPULAȚIA (2020). 36 643 815 loc. (1950: 11 900 000; 1979: 13 051 358); natalitate 37,5‰, mortalitate 13,2‰, spor natural 24,3‰; speranța de viață la naștere: 50,6 ani (masc.) și 53,6 ani (fem.); pop. urbană 25,8% (2019). Orașe principale (mii loc. – 2018): Herāt (538,7), Kandahar (490,8), Mazār-e-Sharīf (454,4), Jalalabad (255,0), Kundūz (177,6), Pul-e Khumri (117,9). ♦ Afghani (păștuni) 40%, tadjici 36%, hazarahi 10%, uzbeki 8%, aimak, turkmeni ș.a. Pop. se concentrează pe văile principalelor râuri, în depr. din zona central-estică (până la 100–300 loc./km² în reg. Ghazni–Kābul–Kapisa) și la poalele nordice ale reg. muntoase (20–50 loc./km²). În zona aridă din SV, pop. este rară (3–5 loc./km²). O parte importantă a pop. (1,5 mil. loc.) este încă nomadă. După 2002 c. 6 mil. de refugiați au revenit la casele lor, dar 2,6 mil. de loc. și-au schimbat domiciliul din cauza secetei și/sau a instabilității politice (2018). Pe terit. A. se află și 72 194 refugiați pakistanezi. **Culte:** islamism 99,7% (sunniti 84,7%, šiiti 15%). Islamul este religie oficială.

ISTORIA. Populat la 1200 î.Hr. de triburi indo-europene (iranieni), stăpânit apoi de persi, greci, kușani, parți, sasanizi, heftaliți, terit. A., culoar de tranzit între Asia Centrală și India, este cucerit în 652 de arabi, care impun o nouă cultură și religie. Inclus inițial în Califatul Arab, A. devine, în sec. 10–12, nucleul statului Ghaznavizilor, apoi al Ghurizilor și cunoaște, în sec. 13–14, pustiitoarele invazii mongole (conduse de Ghinghis Han și Tamerlan). În sec. 16–17, este împărțit între Persia și Imp. Marilor Moguli. Statul afghan independent ia naștere la mijlocul sec. 18, în timpul domniei lui Ahmad Șah (1747–72), care cucerește Kashmirul, Punjabul, Belucistanul, unele părți din Uzbekistan și Tadjikistan. Slăbirea autorității centrale ca urmare a conflictelor intertribale, pierderea, la începutul sec. 19, a cuceririlor din Iran și NV Indiei fac din A. o țintă a tendințelor expansioniste ale Persiei, Marii Britanii și Rusiei. În urma a două războaie afgano-engleze (1839–42 și 1878–80), Marea Britanie instaurează protectoratul asupra A., acesta devenind în 1880 un stat tampon între Imp. Rus și India Britanică, un *no man's land* geostrategic. ♦ La 28.2.1919, A. își proclamă independența, recunoscută, după respingerea intervenției militare engleze (mai–iun. 1919), prin Tratatul de la Rawalpindi (8.8.1919). La 10.4.1923, A. este proclamat regat, puterea în stat fiind deținută de dinastia Muhammad Nadir Șah (1929–73). Procesul de modernizare a societății se desfășoară lent și se lovește de rezistența puternică a tradițiilor ancestrale islamice

locale. Neutralitatea și politica de nealiniere rămân, timp de peste jumătate de veac, liniile directoare ale politicii externe afgane. Prin Constituția din 1.10.1964 se instaurează monarhia constituțională, iar în sept. 1965 au loc primele alegeri parlamentare din istoria A. Monarhia este abolită în urma înlăturării lui Muhammad Zahir Șah (1933–73), la 17.7.1973, iar A. se proclamă republică. Devenit președinte, Muhammad Daud, vărul fostului suveran, prim-ministru în 1953–63, instituie un regim autoritar. Dar, printr-o lovitură de stat (27.4.1978) înfăptuită de P. Democratic al Poporului (creat în 1965), puterea este preluată de Consiliul Democratic Republican, de orientare comunistă, condus de Nur Muhammad Taraki, care proclamă A. republică democratică. Măsurile de reformare radicală a structurilor sociale tradiționale adoptate de noua conducere întâmpină opoziția pop. islamice conservatoare, degenerând într-o puternică rezistență armată. Noul șef al partidului și statului, Babrak Karmal, solicită intervenția forțelor armate sovietice (28.12.1979), „cerere” satisfăcută de guvernul URSS în aceeași zi. Babrak Karmal a fost înlocuit de Muhammad Najibullah în funcția de șef al P. Democratic al Poporului și apoi și în cea de șef al statului, în 1986. ♦ Dacă până în 1979, A. era o țară izolată, mai apropiată de lumea medievală decât de cea modernă, în urma invaziei sovietice ea va ocupa, pentru un deceniu, prim-planul intereselor internaționale, devenind un câmp al confruntării americano-sovietice, în condițiile desfășurării războiului rece. În războiul civil din A., guvernul comunist este sprijinit de trupe sovietice, iar rezistența islamică afghană primește ajutor din partea SUA, a Pakistanului și a lumii arabe tradiționaliste de orientare sunnită. În cei peste 10 ani de conflict își pierde viața 1,5 mil. afgani, alte 4–5 mil. părăsesc țara, iar 15 000 de soldați sovietici cad în operațiunile militare. Războiul ia sfârșit prin acordul semnat de către URSS și SUA (14.4.1988), mediat de ONU, care prevede retragerea trupelor sovietice, crearea unui stat afghan neutru și repatrierea a mil. de refugiați. După retragerea trupelor sovietice, în 1989, regimul de la Kābul face unele concesii ideologice (acceptarea sistemului pluripartit, eliminarea oricăror referiri la socialism ș.a.) și se confruntă cu rezistența mujahedinilor. Un grup de generali ai mujahedinilor îl înlătură pe M. Najibullah (16.4.1992) și predau Kābulul forțelor rezistenței islamice anti-sovietice (25.4.1992), iar Consiliul mujahedinilor proclamă A. republică islamică. În cei 13 ani de război civil izbucnit în urma intervenției armate sovietice din 1979, rezistența afghană s-a remarcat prin eroism, dar și prin imposibilitatea depășirii intereselor tribale înguste, prin rivalitățile dintre conducătorii celor peste 20 de grupări armate angajate în conflict. ♦ Prăbușirea regimului

prosovietic al lui Najibullah nu a însemnat însă și restabilirea păcii. Între grupările mujahedine anticomuniste din Kābul au izbucnit lupte, acest nou război civil (1994–96) făcând alte 40 000 de victime. În sept. 1996, milițiile talibanilor fundamentalisti, recrutate din rândul studenților islamici afgani refugiați în Pakistan, au ocupat Kābulul, extinzându-și în 1998 controlul asupra cvasitotalității terit. (peste 90%). Noile autorități au proclamat A. Emirat Islamic (26.10.1997) și au început aplicarea severă a legilor islamice tradiționale: obligativitatea pentru femei de a apărea în public numai cu fața acoperită, interzicerea dreptului la muncă, aplicarea lapidării pentru adulter, interzicerea vizionării emisiunilor TV, ascultării muzicii, a diverselor jocuri (șah, cărți). Acest regim islamic fundamentalist a fost recunoscut numai de trei state (Pakistan, Arabia Saudită și EAU). Consiliul de Securitate al ONU a cerut ultimativ regimului talibanilor (la 19.12.2000) să încheie taberele de antrenament teroriste și să-l expulzeze pe multimilionarul de origine saudită Osama bin Laden, liderul al-Qaida, acuzat de organizarea atentatelor din 1998 de la ambasadele SUA din Kenya și Tanzania, soldate cu sute de morți. Tot el a inițiat și atacurile teroriste din 11.9.2001 din SUA, în care s-au înregistrat c. 3 000 de victime. Regimul talibanilor a refuzat însă expulzarea lui Osama bin Laden, devenit obiectivul prioritar al coaliției antiteroriste inițiate de SUA. Ofensiva lansată de forțele afgane ale Alianței Nordului ostile talibanilor, aliate cu SUA, a dus la ocuparea Capitalei abandonate de talibani fără luptă (12.12.2001) și la înfrângerea ultimei rezistențe a acestora la Kandahar. ♦ Regimul talibanilor odată înlăturat, la 13.6.2002 delegații adunării tradiționale Marele Consiliu (Loya Jirga), reuniți în prezența fostului rege Muhammad Zahir Șah, îl desemnează pe Hamid Karzai președinte „al administrației islamice de tranziție”. În A. au rămas forțe militare străine în vederea reinstaurării ordinii, până la formarea noii armate naționale. Acești militari (5 500) din 31 de state, între care și România, făceau parte din ISAF (International Security Assistance Force), iar din 2003 au trecut sub comanda NATO. Constituția din 2004 statuează „Republica Islamică A.” ca republică prezidențială; președintele, ales prin vot universal direct, colaborează cu un parlament bicameral și este prevăzută egalitatea în drepturi între bărbați și femei. La alegerile prezidențiale din 2004, Hamid Karzai devine, cu 55,4% din sufragii, primul șef de stat democratic ales al A. Aproape 2 mil. de refugiați au revenit din Pakistan la casele lor. ♦ Urmările războaielor civile, atomizarea societății, sărăcia care a afectat o mare parte a pop. au fost obstacole greu de depășit. Atacurile organizate de rezistența talibană împotriva obiectivelor civile și militare, ca și atentatele împotriva noilor autorități

s-au înmulțit. În 2006–2008, cei c. 50 000 de soldați NATO și ai SUA s-au confruntat cu atacurile sporite ale forțelor talibane regrupate în S și E țării. Căi de comunicații minate, convoaie logistice atacate, reprezentanți ai organizațiilor umanitare uciși – sunt realități aproape cotidiene, iar atentatele sinucigașe, inspirate de cele din Irak, au făcut multe victime. Atât alegerile prezidențiale din 2009, care îi aduc un nou mandat lui H. Karzai, cât și cele parlamentare din 2010 au evidențiat racilele regimului politic de la Kābul, precum corupția, fraudă, nepotismul, derapajele autoritare, încălcarea normelor democratice. Tensiunile dintre Washington și Kābul au continuat să se adâncească. NATO a asigurat instruirea militarilor armatei și a forțelor de poliție afgane în vederea transferării responsabilităților de securitate integral către acestea, măsură încheiată în 2013. Alegerile prezidențiale din 2014 sunt câștigate de un fost ministru al lui H. Karzai, Ashraf Ghani, care formează un guvern de unitate națională condus de contracandidatul său la prezidențiale, Abdullah Abdullah. Este primul transfer pașnic al puterii din istoria recentă a A. Noul președinte semnează acordul privind statutul unităților militare care vor staționa în continuare în A. (9 800 militari americani și 2 000 de militari NATO), după retragerea trupelor misiunii ISAF din țară (31.12.2014). Și noua administrație se confruntă cu intensificarea acțiunilor talibanilor, ONU înregistrând, în 2014, peste 10 000 de victime civile (dintre care 3 700 morți), iar în 2016, 11 500 victime (din care 3 500 morți), în urma actelor de terorism, iar lideri talibani colaborează cu organizația teroristă „Statul Islamic”. Peste 2,6 mil. de afgani sunt în continuare refugiați în statele vecine. Ostilitățile militare dintre milițiile talibane și forțele guvernamentale cresc în intensitate în anii 2015–18 practic pe întregul terit. al țării, escalada atentatelor sinucigașe, la care participă și grupări fundamentaliste afiliate „Statului Islamic”, soldate de fiecare dată cu sute morți și de răniți, afectează permanent și obiective din inima Capitalei. Repetatele discuții de pace inițiate în anii 2014–20 eșuează din cauza pozițiilor divergente ale marilor puteri – Pakistan, SUA, India sau China. State vecine, precum Pakistan și Iran, expulzează cu forța, în anii 2015–17, peste o jumătate de mil. de refugiați afgani de pe terit. lor, alți 250 000 luând numai în 2015 drumul Europei. ♦ Milițiile talibane, secondate de grupări fundamentaliste ale „Statului Islamic”, continuă atacurile împotriva autorităților de la Kābul, preferând ca țintă a atentatelor zonele aglomerate ale centrelor urbane. Regiunile controlate de guvernul central se limitează în 2018–19 la 50–60% din terit. țării. Războiul neîntrerupt face ca bugetul statului să continue să depindă în 2018, în proporție de 60%, de ajutorul financiar extern. Peste 2 mil. de afgani sunt considerați, conform

ONU, refugiați interni în propria țară, alte câteva milioane peste hotare, majoritatea în Pakistan și Iran. Administrația președintelui Donald Trump, dornică să reducă efectele militare americane din A. (c. 14 000), inițiază, în 2018–19, tratative de pace cu talibanii la Doha, în Qatar.

STATUL. Republică islamică prezidențială, conform Constituției din 2004 care garantează libertatea exercitării cultelor tuturor religiilor. Parlamentul bicameral (Adunarea Națională) este compus din Camera Poporului (250 de membri, aleși prin vot direct pentru un mandat de 5 ani, 2 mandate pentru fiecare prov. fiind rezervate femeilor) și Camera Bătrânilor (102 membri; 1/3 sunt aleși de către consiliile districtelor pentru 3 ani, 1/3 de către consiliile provinciale pentru 4 ani, iar 1/3 numiți de președinte cu un mandat de 5 ani). În cazuri excepționale, guvernul poate convoca Marele Consiliu (Loya Jirga), Adunarea șefilor tribali. Șef al statului este președintele, ales prin vot direct, pentru un mandat de 5 ani (reeligibil o singură dată). Președintele numește membrii guvernului, care sunt validați de către parlament.

ECONOMIA. Poziția strategică (în calea traseelor obligatorii ce leagă, din Antic., Europa de China și India, iar în sec. 20, la zona de contact a sferelor de influență rusă/sovietică și occidentală) nu a constituit un avantaj, A. rămânând o țară cu ec. bazată pe agr. (c. 40% din pop. activă și 1/5 din PIB), deși serviciile dețin cea mai mare pondere în PIB (54,5% – 2018). A. dispune de însemnate resurse de subsol (hidrocarburi, huiă, min. feroase și neferoase, pietre semiprețioase, pământuri rare ș.a.), mai bine valorificate fiind gazul metan (c. 50 md. m³ rezerve, 165 mil. m³ prod. – 2017) utilizat integral pe plan intern. În oct. 2012 a început extracția de petrol. Cercetări recente au arătat că în subsolul A. se află rezerve minerale estimate la 1 000 md. \$. Între ele, zăcămintul de cupru de la Mes Aynak, cel mai mare din lume (valoare 100 md. \$), a cărui punere în valoare (investiție chineză) va implica distrugerea sitului arheologic omonim vechi de 5000 de ani. Agr. concentrează 2/5 din pop. ocupată și asigură 1/5 din PIB, principală activitate fiind creșterea nomadă și transhumantă a animalelor (2017: 13,9 mil. ovine, 7,6 mil. caprine, 5,0 mil. bovine, 172 mii cămile). Se cultivă (2017) grâu (20% din supr. arabilă, 4,28 mil. t), porumb, orez (338,4 mii t), orz (95,0 mii t),

cartofi (513,2 mii t) (pentru piața internă), viță-de-vie (954,8 mii t struguri, 2017) și pomi fructiferi (pentru export) – migdali, meri, cași, smochini. Cultura macului (326 000 ha) face din A. primul producător mondial de opium (6 400 t, 2018), asigurând mai mult de 1/3 din PIB. Ind. prelucrătoare (dominantă fiind ind. alimentară) este concentrată în principalele orașe. Balanța comercială este cronic deficitară, exporturile reprezentând 10,3% (2018) din valoarea importurilor. Principalii parteneri comerciali sunt Pakistan, India, China, Iran, Arabia Saudită. Un rol însemnat îl joacă ajutorul financiar extern (echivalentul a 18,2% din PIB, 2017) și sumele trimise de către emigranții ec. (479 mil. \$, 2017). Absența accesului direct la mare, infrastructura precară (75 km căi ferate, numai 17 903 km căi rutiere pavate, 1 200 km căi fluviale), marea diversitate etno-culturală și poziția de stat-tampon între vecini cu interese divergente, precum și alți factori, fac dificilă părăsirea eșalonului țărilor sărace ale lumii.

TURISMUL (2016). 20 000 turiști străini anual; 49 mil. \$ venituri. Deși beneficiar al unui potențial turistic ridicat, atât natural, cât și antropic, turismul este, practic, absent din cauza insecurității generate de acțiunile talibanilor. ♦ **Principalele zone sau obiective:** Balkh (orașul antic Bactria, supranumit „mama orașelor”), vechile capitale Herāt (a Timurizilor) și Ghazni (a Imp. Ghaznavizilor), apoi capitala de azi, Kābul, cu infrastructură hotelieră în curs de modernizare (două hoteluri în rețelele „Marriott” și „Inter-Continental”) și variate atracții turistice, orașul Kandahar (cu mausoleul șahului Ahmed, sec. 18, și o impresionantă moschee) și Valea Bamiyan, cu vestita așezare monahală din sec. 2–7 d.Hr., cu locuințe și – până în anul 2001, când au fost distruse de talibani – uriașe statui rupestre ale lui Buddha, înalte de 50 m, săpate în versanții văii. Dintre atracțiile naturale sunt de amintit: zona Band-i-Amir, cu cele 7 lacuri glaciare – situate la alt. de c. 3 000 m – ce se varsă unul în altul, areal asemănat cu Gran Canyon din SUA – și R.N. a văii Ajar (cu exemplare rare de capră ibex).

PATRIMONIUL UNESCO. Peisajul cultural și vestigiile arhitectonice din Valea Bamiyan (2003); Minaretul (din sec. 12) Jam/Munar-e Jam (2002).

Respect pentru oameni și cultură

AFRICA DE SUD, REPUBLICA ~



Nume oficial: Republica Africa de Sud (Republic of South Africa / Republik van Suid-Afrika) • **Situare:** în extremitatea de sud a Africii • **Vecini:** Namibia, Botswana, Zimbabwe, Mozambic, Eswatini, Oc. Indian, Oc. Atlantic. Statul Lesotho formează o enclavă în SE țării • **Suprafață:** 1 219 090 km² • **Populație:** 54 841 552 loc. • **Densitate:** 45,0 loc./km² • **Populație urbană:** 65,8% • **Capitale:** Pretoria/Tshwane, Cape Town/ Kaapstad și Bloemfontein/ Mangauang • **Formă de stat:** republică prezidențială • **Diviziuni administrative:** 9 provincii/provinces • **Sărbătoare națională:** 27 aprilie („Ziua libertății”) • **Limbi oficiale:** afrikaans, engleza și alte 9 limbi negroafricane • **Culte:** creștinism 78,8%, animism 8,9%, islamism 1,5%, hinduism 1,3% ș.a. • **Alfabetizare:** 94,4% • **Acces la Internet** (la 1 000 loc.): 519 • **Monedă:** 1 Rand = 100 Cents • **PIB** (mil. \$): 739 400 • **PIB/loc.** (\$): 13 200 • **Comerț exterior** (mil. \$): **import** – 84 360; **export** – 82 390 • **Datorie externă totală** (mil. \$): 144 600.

CAPITALE. **Pretoria/Tshwane**, capitala ad-tivă (sediul guvernului), situată pe râul Apies, un afl. al fl. Limpopo, într-o zonă de platou, la 1 400 m alt.; 741 651 loc. (2011) (2 921 488 loc. aglomerația urbană – 2011). ♦ Întemeiată în 1855 de Martinus W. Pretorius, primul președinte al RAS, și botezată cu numele tatălui său, conducătorul bur Andries Pretorius, P. devine în 1860 sediul parlamentului statului Transvaal, apoi sediul guvernului Uniunii Sud-Africane (31.5.1910), ulterior al RAS (31.5.1961). Aici se află sediile celor mai multe ambasade străine. ♦ Important centru ind. (cel mai mare complex metalurgic din Africa, montaj de autoturisme, material feroviar, aparataj electrotehnic, produse chimice, textile, alim.) și comercial. Nod feroviar, rutier și al transp. aeriene (aeroporurile O.R. Tambo, 20,7 mil. pasageri, 2016/2017 și Wonderboom). ♦ În P. se află trei universități (University of South Africa, f. 1873, University of Pretoria, f. 1930, și Vista University, f. 1982, cea mai mare din RAS) și alte

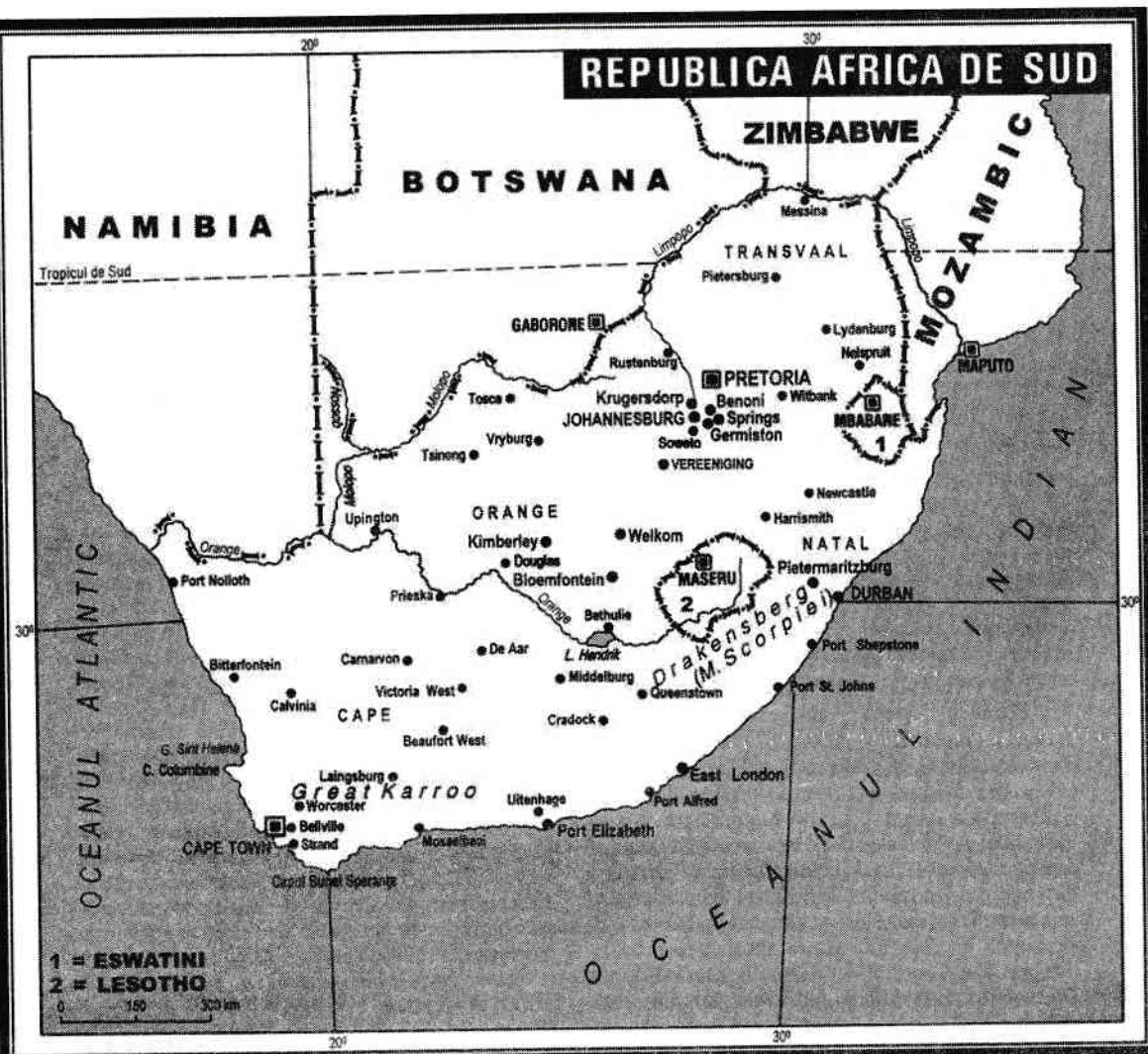
institute de învățământ superior, Academia Sud-Africană de Științe și Arte/South African Academy of Science and Arts (f. 1909) și alte 8 mari societăți și asociații științifice, 14 institute de cercetare, 13 biblioteci mai importante (State Library, f. 1887, University of South Africa Library, f. 1945, cu cel mai mare fond de carte din RAS ș.a.), patru mari muzee (National Cultural History Museum, f. 1892, Transvaal Museum, de istorie naturală ș.a.), teatre etc. Grădină botanică (1880) și zoologică (1899, una dintre primele 10 cele mai mari din lume). ♦ **Monumente:** Raadsaal (vechea clădire a guvernului, f. 1890, actualul sediu al guvernului), Palatul Justiției (f. 1899), statuia (f. 1899; din Church Square) și casa Paul Krüger (fost președinte), casa Melrose (f. 1880), amestec de stiluri (englez, indian și olandez), Union Buildings (f. 1910), State Theatre (în fapt, găzduiește 5 teatre), în stil japonez, Voortrekkers (monumentul închinat primilor exploratori, burii; f. 1938), Catedrala romano-catolică, numeroase biserici.

Cape Town/Kaapstad, capitala legislativă (sediul parlamentului), situată pe țărmul atlantic, la 50 km N de Capul Bunei Speranțe, în jurul unui golf și dominată de masivul Table; 433 688 loc. (3 740 026 loc. aglomerația urbană – 2011). Considerat unul dintre cele mai frumoase orașe ale lumii. ♦ Întemeiat în 1652 de navigatorul olandez Jan van Riebeeck ca punct de escală pe ruta maritimă Europa – India al Companiei Olandeze a Indiilor Orientale (prima așezare europeană din S Africii), anexat de Marea Britanie în 1806, CT devine în 1910 reședința parlamentului Uniunii Sud-Africane (din 1961, al RAS). Aspiră să devină singura capitală a țării. ♦ Unul dintre principalele centre ind. ale țării (șlefuirea diamantelor, montaj de automobile, constr. navale, rafinarea petrolului ș.a.) și important port la intersecția căilor maritime care leagă America și Europa cu Asia. Aeroport internațional (10,2 mil. pasageri 2016/2017). ♦ Instituții de învățământ superior (University of Cape Town, f. 1918 – colegiu din 1829 –, și alte institute), patru societăți științifice (între care Royal Society of South Africa, f. 1877), mai multe institute de cercetare, 7 mari biblioteci (South African Library, f. 1818 ș.a.), 8 muzee și galerii de artă (South African Museum, f. 1825, Cultural History Museum, în Vechea casă a sclavilor, South African Maritime Museum etc.). Planetariu, Oceanariu, Observator astronomic (1827–1828), grădină botanică (f. 1913; 6 ha). Renumite plaje: Clifton, Camps Bay ș.a. ♦ **Monumente:** Castelul (Kastell; 1666–1679), Vechea Primărie (1755–1761, astăzi Galerie de Artă), Parlamentul (1886–1910), case vechi (Melck – 1781, Koopmans–De Wet – 1701, Bo-Kaap – 1760 ș.a.), „Casa Sclavilor”/ Slave Lodge (construcția a început în 1679), Tuynhuis (1682), bisericile Groote Kerk (1699, completată în 1793 și reconstruită în 1840, cea mai

veche din țară), luterană (1776), catedrala St. George (1901), moara Mostert (1796) ș.a.

Bloemfontein/Mangauang, capitala judiciară (sediul Curții Supreme de Justiție a RAS), reședința prov. Free State, situată în centrul țării, la distanță aproape egală de celelalte două capitale, într-o zonă de platou, la 1 392 m alt., pe un afluent al râului Modder; 256 185 loc. (747 431 loc., aglomerația urbană, 2011). Orașul, care a luat naștere în jurul fortului ridicat de buri în 1846, a devenit în 1910 reședința Curții Supreme de Justiție. ♦ Este un important nod de comunicații și centru ind. (metalurgie, material rulant, materiale plastice, sticlărie etc.). ♦ O universitate (University of the Free State, f. 1855, având actualul statut

din 1950), două importante observatoare astronomice (Lamont-Hussey și Boyden Station, ultimul fiind înființat în 1846). ♦ **Monumente:** Fortul Reginei/ Queen's Fort (1848), case vechi, două din cele patru clădiri ce au îndeplinit funcția de primărie (First Rasdaal, 1849, cea mai veche construcție din oraș, The Fourth Rasdaal, 1893), vechea clădire prezidențială/Old Presidency (1861), Curtea de Apel/Appeal Court (1929), biserica reformată olandeză/ Twestoringkerk (1881), Naval Hill, cu o statuie uriașă a unui cal alb, Muzeul Militar al republicanilor buri, Monumentul Național al Femeilor (închinat femeilor bure și negre și copiilor care au murit în lagărele de concentrare din timpul războiului anglo-bur), Muzeul Național (printre altele, cu o colecție de



fosile de dinozauri și o stradă veche reconstituită), galeria de artă Oliewenhuis, Muzeul Național al Literaturii Afrikaans ș.a.

NATURA. Cea mai mare parte a țării este ocupată de un sistem de podișuri – mai extins fiind Veld (înalt, 1 400–2 000 m, în jumătatea estică, High Veld, și mai coborât, 600–900 m, în cea vestică, Middle Veld) –, limitate spre zona litorală de sistemul muntos Great Escarpment, în cadrul căruia se individualizează, în E, Munții Scorpiei (Drakensberg), care culminează la 3 408 m (vf. Njesuthi). La N de fl. Orange se desfășoară sectorul sudic al întinsului desert Kalahari, cu alt. de 900–1 200 m, acoperit de dune și aproape lipsit de vegetație, iar paralel cu litoralul atlantic, sectorul meridional al Deșertului Namib. ♦ Cu excepția părții de N a țării, care are o climă tropicală, restul terit. prezintă o climă subtropicală cu nuanțe (de umiditate sau ariditate) datorită alt. ridicate, vecinătății oceanului sau barierelor muntoase. ♦ Rețeaua hidrografică este săracă, principalele cursuri de apă fiind Limpopo (1 610 km) și Orange (1 860 km), cu afl. său Vaal (1 125 km). Râurile din V și NV au un caracter temporar, iar cele din SE sunt scurte și torențiale. ♦ Vegetația, variată, trece de la pădurile și formațiunile arbuștive subtropicale, din ariile învecinate litoralului, la savana presărată cu pâlcuri de arbuști (*bushveld*), în interiorul țării; în reg. muntoase se dezvoltă păduri temperate și pajiști alpine. Pajiștile naturale acoperă c. 2/3 din supr., în timp ce pădurile și tufișurile, numai 7%. Fauna este diversificată și bogată. Există numeroase zone ocrotite, care atrag anual sute de mii de turiști străini.

POPULAȚIA (2017). 54 841 552 loc. (1950: 12 458 000; 1970: 21 794 000; 1980: 28 520 000; 1992: 36 800 000); natalitate 20,2‰, mortalitate 9,4‰, spor natural 10,8‰; speranța de viață la naștere: 62,4 ani (masc.) și 65,3 ani (fem.); pop. urbană 65,8%. Orașe principale (mii loc. – 2011; a doua cifră, aglomerația urbană): Johannesburg (957,4; 4 434,8), Durban/Ethekwini (595,1; 3 442,4), Germiston/ Ekurhuleni (255,9; 3 178,5), Port Elizabeth/ Nelson Mandela Bay Metro (312,4; 1 152,1), Vereeniging (652,3; 2 974,0 – 2007), Tembisa (463,1; –), Katlehong (407,3; –), Umlazi (404,8; –), Soshanguve (403,2; –), East London/ Buffalo City (267,0; 755,2). ♦ Negri 80,2%, metiși 8,8%, albi 8,4%, asiatici 2,5%. Circa 1/2 din pop. este concentrată în reg. Transvaal (mai puțin de 1/4 din supr. țării) și, aici, îndeosebi în Johannesburg și aria înconjurătoare. Alte zone mai populate se află, de regulă, în reg. litorală, în apropierea marilor orașe (Cape Town, Port Elizabeth, Durban ș.a.). Densitățile cele mai reduse se întâlnesc în deșerturile Kalahari și Namib, din NV țării. ♦ **Culte:** creștinism (luterani, catolici, anglicani)

78,8%, animism 8,9%, islamism 1,5%, hinduism 1,3%, mozaism ș.a.; ateii și noncredincioși 9,0%.

ISTORIA. În Antic., terit. RAS a fost populat de boșimani și hotențoti. În sec. 10–16, din reg. fl. Zambezi, pătrund triburi bantu, care îi dislocă spre SE sau îi asimilează pe autohtonii întâlniți în cale. În 1488, portughezul Bartolomeo Diaz a fost primul european care a ajuns la Capul Bunei Speranțe. A fost urmat de Jan van Riebeeck care întemeiază, în numele Companiei Olandeze a Indiilor Orientale, viitorul oraș Kaapstad (= Cape Town), punând bazele colonizării olandeze (1652). În secolele următoare, în reg. Cape Town s-au stabilit emigranți europeni (olandezi, germani, hughenoti francezi) desemnați ulterior cu numele de *buri*, iar dialectul olandez vorbit de ei va primi numele de *afrikaans*. În timpul războaielor napoleoniene, Marea Britanie ocupă în 1806 Colonia Capului, anexare recunoscută de Congresul de Pace de la Viena (1815). Nemulțumiți de administrația britanică, burii părăsesc Colonia Capului (1836), migrând spre N („Marele Trek”), înfrâng rezistența triburilor zuluză în frunte cu Dingaan și întemeiază statul Natal (1839). Anexarea acestuia de către Marea Britanie (1843) determină o nouă migrație a burilor spre NV, unde întemeiază republicile Transvaal (1852) și Orange (1854). Acestea devin colonii britanice în urma războiului anglo-bur (1899–1902). ♦ Marea Britanie unește Colonia Capului cu Natal, Orange și Transvaal, în 1910, proclamând dominionul Uniunea Sud-Africană care, din 1934, potrivit Statutului de la Westminster din 1931, pune bazele Commonwealth-ului, este declarat stat suveran în cadrul acestei comunități. Acesta participă alături de Marea Britanie la cele două războaie mondiale (1914–18, 1939–45). În Primul Război Mondial, Uniunea Sud-Africană ocupă Africa Germană de Sud-Vest (Namibia de astăzi), obținând, în 1920, mandat de administrare asupra acestei foste colonii germane din partea Societății Națiunilor (din 1946 din partea ONU). La 31.5.1961, Uniunea Sud-Africană se proclamă republică sub numele de Republica Africa de Sud, părăsind Commonwealth-ul. ♦ În perioada interbelică, autoritățile albe au pus bazele unei politici de segregare rasială (*apartheid*). Drepturile politice au fost rezervate exclusiv minorității albi, școlile, spitalele, sălile de sport și de spectacol, restaurantele etc. sunt accesibile numai separat pentru reprezentanții diferitelor comunități (albi, negri, indieni, metiși), iar căsătoriile mixte sunt interzise prin lege. Politica de *apartheid* generează manifestații de protest ale pop. de culoare (Sharpeville, 1960, Soweto, 1976) în același timp cu declanșarea luptei armate de către principalul partid al acestora, Congresul Național African (CNA). Comunitatea internațională a condamnat unanim politica de segregare rasială, iar din 1974

Adunarea Generală a ONU a suspendat participarea RAS la lucrările organizației și a instituit un embargo al statelor membre asupra livrărilor de arme și materiale de război către RAS. Sub presiunea internă și în condițiile accentuării izolării externe, Frederik W. De Klerk, prim-ministru al RAS, din 1989, întreprinde primii pași în direcția renunțării la politica de *apartheid*. ♦ În 1990 sunt legalizate partidele politice, Nelson Mandela, președintele CNA, este eliberat din închisoare, după 27 de ani de detenție, și devine principalul interlocutor al lui De Klerk în tratativele purtate în vederea adoptării unei noi constituții. Legile *apartheid*-ului sunt abrogate între 1989 și 1991. Noua politică democratică, fără discriminare rasială, a fost sancționată printr-un referendum (1992), 68,7% din pop. albă aprobând măsurile întreprinse de guvernul De Klerk. În 1993, ONU ridică sancțiunile împotriva RAS, iar Nelson Mandela și Frederik De Klerk obțin Premiul Nobel pentru Pace. În 1994 intră în vigoare o constituție provizorie și se desfășoară primele alegeri parlamentare democratice din istoria Africii de Sud, la care participă 28 de formațiuni politice. Acestea sunt câștigate de CNA, Nelson Mandela devine președinte al țării și formează un guvern de coaliție (P. Național al lui Fr.W. De Klerk și P. Libertății Inkatha, condus de liderul zulus Buthelezi). În alegerile parlamentare din 1999, CNA a obținut majoritatea. Întrucât Nelson Mandela și-a anunțat retragerea din motive de vârstă, parlamentul l-a ales pe Thabo Mbeki (președinte al CNA și vicepreședinte al statului în timpul administrației Mandela) șef al statului. CNA și P. Libertății Inkatha formează un guvern de coaliție, care deține 3/4 din mandatele parlamentului. Escaladarea crimei organizate și a violenței determinate de sărăcia extremă (150 000 de deținuți de drept comun), precum și flagelul HIV/SIDA (care afectează 1/5 din pop. adultă), preocupă, în ultimii ani, autoritățile guvernamentale. În scrutinul electoral din 2004, CNA se impune din nou, obținând cel mai bun rezultat al său (70% din voturi și 2/3 din mandatele parlamentului), în condițiile unei masive participări la vot (76,7%). Thabo Mbeki este reales președinte de către parlament. RAS tinde să se erijeze într-o „supraputere regională” a continentului, inițitoare a Uniunii Africane, care preia moștenirea OUA, și un mediator al conflictelor interne din RD Congo, Sierra Leone, Burundi, Liberia, Côte d'Ivoire, în unele din aceste țări staționând contingente militare sud-africane. Conflictul dintre Thabo Mbeki și vicepreședintele Jacob Zuma s-a soldat cu preluarea conducerii partidului de guvernământ CNA de către J. Zuma urmată de demisia președintelui T. Mbeki (2008). În alegerile parlamentare și regionale din 2009, cele mai pașnice din istoria RAS, CNA iese din nou învingător, iar noul parlament îl alege pe Jacob Zuma președinte al

țării. Dacă în primii ani ai sec. 21, ec. RAS a înregistrat o creștere anuală de 3–5% a PIB, în 2009 a fost afectată de criza globală și a cunoscut primul an de recesiune din 1992, cu o rată a șomajului care a urcat la 25%. Un moment important în afirmarea pe plan internațional a imaginii țării îl constituie organizarea pe stadioanele a 9 orașe din țară a Campionatului Mondial de fotbal, în 2010. Charismaticului președinte Jacob Zuma opoziția îi impută deteriorarea situației ec., creșterea corupției și accentuarea tendințelor autoritare. Greva minerilor de la mina de platină Marikana, reprimată sângeros de poliție (2012), se soldează cu 34 de morți. Alegerile parlamentare din 2014 situează din nou CNA pe primul loc în opțiunile alegătorilor, noul legislativ oferindu-i lui Jacob Zuma un nou mandat de 5 ani în fruntea statului. Nelson Mandela, apostolul nonviolentei, simbolul căderii regimului opresiv al *apartheid*-ului, artizanul proiectului „națiunii curcubeu”, pe care îl visa realizat, se stinge din viață la 5.12.2013, la vârsta de 95 de ani. La funeralii au participat șefi de stat și de guvern din întreaga lume, iar presa a fost unanimă în a-l declara pe Mandela „ultimul erou al sec. 20”. Dar RAS este departe de visurile lui Nelson Mandela. Deși rămâne principala forță ec. a continentului african, depășind Nigeria, deteriorarea instituțiilor statului, răspândirea corupției la nivel național, adâncirea prăpastiei dintre bogați și săraci, creșterea șomajului, care amplifică riscul unor mișcări sociale, devin amenințări la adresa viitorului țării. Recesiunea ec. (o reducere cu 0,7% a PIB la jumătatea anului 2017, o rată a șomajului de 27%) dinamizează criticile la adresa CNA, partidul care conduce țara din 1994, și alimentează protestele la adresa cercurilor din jurul președintelui J. Zuma, acuzate de nepotism și corupție. Cei 9 ani ai „erei Jacob Zuma” iau sfârșit la începutul anului 2018. După ce pierde, sub presiunea scandalurilor de corupție, președinția CNA, J. Zuma își depune la 14.2.2018 mandatul de șef al statului. Vicepreședinte al țării din 2014, Matamela Cyril Ramaphosa, 65 de ani, un charismatic veteran al CNA, candidatul preferat al lui N. Mandela la succesiunea sa, un fost sindicalist, astăzi unul dintre cei mai bogați oameni ai țării, devine președintele RAS.

STATUL. Republică prezidențială, conform Constituției din 1997, stat membru în Commonwealth. Parlamentul bicameral este compus din Adunarea Națională (400 de membri, aleși prin vot direct pentru un mandat de 5 ani) și Consiliul Național al Provinciilor (90 membri, câte 10 aleși de parlamentele celor 9 prov. ale țării pentru un mandat de 5 ani). Fiecare din cele 9 prov. are structuri legislative și executive proprii. Șef al statului și guvernului este președintele, cu largi atribuții, ales de către Adunarea Națională dintre membrii săi, pentru cel mult două mandate de câte